

Liviu Comes

Doina Rotaru

**TRATAT
DE
CONTRAPUNCT
VOCAL
ȘI
INSTRUMENTAL**

Volumul al II-a

**CONTRAPUNCTUL INSTRUMENTAL
AL BAROCULUI**

Stilul bachian

GRAFOART

CUPRINS

Prefață	5
Polifonia, modalitate de organizare a materialului sonor	8
Privire istorică asupra evoluției polifoniei europene	12
Considerații asupra metodologiei contrapunctului	16

VOLUMUL I

Contrapunctul Vocal al Renașterii (Stilul Palestrinian)	23
Particularitățile polifoniei vocale a Renașterii	25
Cadrul modal al polifoniei palestriniene	30
1. Melodia	36
Intervalele melodice	36
Melodia cu mers treptat	30
Saltul simplu.	40
Saltul dublu	44
Duratele sunetelor	49
Melodia cu durate mari de sunete.	49
Duratele prelungite	55
Perechea de pătrimi și pătrimea izolată	60
Șirul de pătrimi	66
Perechea de optimi	74
Organizarea ritmică.	79
Configurația generală a melodiei în stilul palestrinian	85
2. Contrapunctul la 2 voci	90
Principii generale.	90
A. Contrapunctul cu cantus firmus	98
Tratarea disonanțelor melodico-ornamentale	98
Nota de pasaj	98
Nota de pasaj cu durata de doime.	98
Nota de pasaj cu durata de pătrime	103
Nota de pasaj cu durata de optime	108
Nota de schimb (broderia)	112
Nota de schimb cu durata de pătrime	112
Nota de schimb cu durata de optime.	117
Nota cambiata	120
Anticipația (portamentul).	126
Privire de ansamblu asupra disonanțelor melodico-ornamentale	131
Tratarea disonanțelor expresive	138
Întârzieri (suspensiumi)	138
Întârzieri simple	138

Întârzieri ornamentate	145
B. Contrapunctul fără cantus firmus (2 voci figurate).	150
Principii generale	150
Tratarea disonanțelor	156
Note melodico-ornamentale simple	156
Suprapuneri de note melodico-ornamentale.	161
Întârzieri simple și ornamentate, îmbogățite armonic.	166
Întârzieri combinate cu note melodico-ornamentale la vocea opusă	171
Tratarea disonanțelor prin formule atipice	176
Particularitățile de organizare orizontal-verticală în contrapunctul palestrinian	184
C. Contrapunctul imitativ	189
Principii generale (imitația, canonul)	189
Tehnica imitativă în polifonia Renașterii și în contrapunctul palestrinian	201
3. Contrapunctul la 3 voci	210
Principii generale	210
Raporturile armonice în contrapunctul la 3 voci	215
Tratarea disonanțelor melodico-ornamentale	223
Nota de pasaj	223
Nota de schimb	227
Nota cambiata	232
Anticipația	237
Tratarea disonanțelor expresive	242
Întârzieri	242
Formule de încheiere	248
Cvarta consonantă (autopregătită)	252
Contrapunctul imitativ la 3 voci	259
4. Contrapunctul la 4 voci	268
Principii generale	268
Raporturi armonice în contrapunctul la 4 voci	273
Contrapunctul imitativ la 4 voci	279
Motetul palestrinian	288
5. Contrapunctul la 5, 6, 7 și 8 voci	299

VOLUMUL AL II-A

Contrapunctul Instrumental al Barocului (Stilul Bachian)	311
Particularitățile polifoniei instrumentale a Barocului	313
1. Melodia	320
Melodia formată din sunetele acordurilor.	320
Întregirea melodică prin note străine de acorduri	325
Modalități de organizare ritmică	329

Lărgirea tonalității prin inflexiuni modulatorii	333
Procedee de construcție în melodia bachiană	339
2. Contrapunctul la 2 voci	349
A. Contrapunctul cu bas general.	349
Raporturi consonante	349
Tratarea disonanțelor	357
Nota de pasaj	357
Nota de schimb.	367
Anticipația	377
Apogiatura	384
Întârzierea	392
Privire de ansamblu asupra disonanțelor în contrapunctul bachian la 2 voci	404
B. Contrapunctul cu bas ornamentat	414
Întregirea basului general cu note melodico-ornamentale	414
Întregirea basului general cu întârzieri și apogiaturi	422
C. Contrapunctul dublu (permutabil)	429
D. Contrapunctul imitativ.	441
Imitația	441
Imitația tematică	450
Canonul	456
3. Contrapunctul la 3 voci	463
Principii generale	463
Tratarea disonanțelor	469
Nota de pasaj.	469
Nota de schimb.	473
Anticipația	479
Apogiatura	483
Întârzierea	487
Privire de ansamblu asupra disonanțelor în contrapunctul bachian la 3 voci	491
Contrapunctul permutabil la 3 voci	496
Contrapunctul imitativ la 3 voci	502
Procedee contrapunctive constructive în polifonia bachiană.	509
4. Contrapunctul bachian la 4 și la mai multe voci	514
Fuga bachiană, sinteză a artei polifonice a Barocului	527
Implicațiile contrapunctului tradițional – palestrinian și bachian – în creația epocilor stilistice ulterioare	539
Bibliografie	584
Résumé.	587
Summary	588
Zusammenfassung	589

Volumul al II-a

**CONTRAPUNCTUL INSTRUMENTAL
AL BAROCULUI**

Stilul bachian

PARTICULARITĂȚILE POLIFONIEI INSTRUMENTALE A BAROCULUI

Epoca Barocului muzical. Dezvoltarea muzicii instrumentale. Figuri reprezentative ale muzicii Barocului. Stilul lui J. S. Bach, bază a contrapunctului instrumental. Caracterele melodice. Suportul armonic. Organizarea ritmică. Principalele etape de însușire a contrapunctului bachian

Barocul muzical este o epocă stilistică situată după cea a Renașterii, ocupînd secolele XVII și XVIII. Ca și Renașterea, ea se bazează pe o scriitură predominant polifonică, avînd însă o serie de trăsături diferite de ale acesteia. Ceea ce pune amprenta principală asupra muzicii Barocului este caracterul său *instrumental*. În această epocă s-au perfecționat alături de instrumentele polifonice, cele cu coarde și de suflat, găsindu-și o bogată utilizare solistică și de ansamblu, iar în domeniul creației s-au dezvoltat genurile concertante. Cele mai de seamă figuri de muzicieni ai Barocului au fost: Arcangelo Corelli (1653—1713), Antonio Vivaldi (1678—1741) în Italia; François Couperin (1668—1733), Jean Philippe Rameau (1683—1764) în Franța; Henry Purcell (1659—1695) în Anglia; Georg Philipp Telemann (1681—1767), Johann Sebastian Bach (1685—1750), Georg Friedrich Händel (1685—1759) în Germania.

Principalul reprezentant al acestei epoci este *Johann Sebastian Bach*, a cărui operă constituie o culminație a artei contrapunctice. Din acest motiv, așa după cum contrapunctul vocal se studiază în stilul lui G. P. da Palestrina, contrapunctul instrumental are la bază stilul lui J. S. Bach.¹

Contrapunctul instrumental al Barocului se deosebește de cel vocal al Renașterii printr-o serie de trăsături privind: *liniile melodice, suportul armonic și organizarea ritmică*.

Linia melodică în contrapunctul instrumental are următoarele caracteristici:

Ambitusul în care se desfășoară este cu mult mai larg decît cel al melodiei vocale, depășind considerabil octava, în funcție de posibilitățile instrumentului:

---

¹ În cartea noastră, stilul bachian este tratat numai sub raportul problemelor de tehnică a contrapunctului. Pentru aprofundarea domeniului stilistic există numeroase lucrări de exegeză bachiană, indicate la capitolul bibliografiei.

1. MELODIA

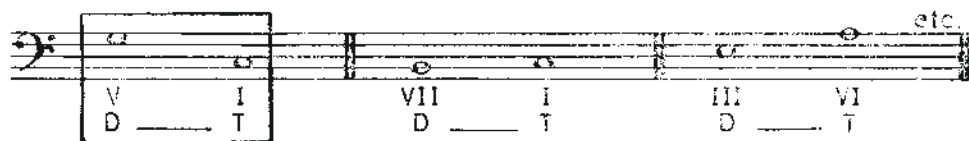
MELODIA FORMATĂ DIN SUNETELE ACORDURILOR (MELODIA ARPEGIATĂ)

Arpegiul, expresie melodică a acordului. Succesiunea tonal-funcțională a arpegiilor. Organizarea monoritmică, prima etapă a construirii melodiei arpegiate

După cum am arătat, în contrapunctul instrumental, spre deosebire de cel vocal, linia melodică poate să conțină numeroase salturi. Sunetele acestor salturi succesive aparțin unor acorduri, realizând astfel diferite *arpegii* ale acestora. Arpegiul constituie un element caracteristic al melodiei instrumentale. Există chiar și linii melodice formate în întregime din arpegii, ca o proiectare orizontală a unei structuri armonice latente :

Arpegiile din care sînt construite astfel de melodii nu apar înșirate la întâmplare, ci aparțin unei tonalități date și se succed într-o anumită ordine, potrivit regulilor armoniei tonal-funcționale. În mod schematic acordurile se întîlnesc fie în succesiunea *autentică* (D-T), fie *plagală* (S-T), fie *autentică compusă* (S-D-T), în diferite variante produse prin combinarea treptelor principale și a treptelor secundare care le înlocuiesc :

2. CONTRAPUNCTUL LA 2 VOCI

A. CONTRAPUNCTUL CU BAS GENERAL

RAPORTURI CONSONANTE

Basul general, expresie a suportului armonic. Raporturile armonice dintre melodie și basul general. Contrapunctul la 2 voci cu raporturi consonante. Secvențele în exercițiile de contrapunct la 2 voci

Melodia instrumentală a contrapunctului bachian, după cum am arătat, are la bază un ferm suport armonic. În muzica epocii, acest suport era concretizat prin așa-numitul *bas general* sau *bas cifrat*.

Importanța basului general în epoca Barocului a determinat pe unii muzicologi (Riemann) să atribuie Barocului muzical chiar denumirea de „epoca basului general“.

Basul general consta dintr-o linie melodică schematică plasată la vocea inferioară a edificiului polifonic și prevăzută cu cifre care indicau componența acordurilor construite deasupra sa, prin stabilirea intervalelor dintre notele acestora și bas :

The image shows a musical score for two voices. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat (B-flat). The lower staff is in bass clef with a key signature of one flat. The music is in 3/4 time. The bass line is figured with numbers: 6/4, 6, 6, 6/4 5/3 2, 6, 6, 6/5 #. There are 'x' marks above the first two measures of the treble staff, indicating dissonances or specific intervals.

În epoca basului general cifrajul, reflectând stadiul de gândire armonică a epocii, indica numai raporturile sunetelor față de bas, din care reieșeau componența, precum și starea acordurilor. Astăzi, în baza exigențelor impuse de disciplina armoniei, cifrajul privind muzica

PRIVIRE DE ANSAMBLU ASUPRA DISONANTELOR ÎN CONTRAPUNCTUL BACHIAN LA 2 VOCI

Complexitatea tratării disonanțelor în contrapunctul instrumental. Rolul caracterului instrumental al liniei melodice. Importanța subordonării armonice a elementului melodic

În contrapunctul vocal, tratarea disonanțelor avea la bază câteva principii generale : a) prezența disonanțelor în formule melodice specifice cu mers de obicei treptat ; b) încadrarea disonanțelor între două consonanțe vecine ; c) plasarea disonanțelor melodico-ornamentale pe durate mici și slabe de timpi, iar a celor expresive pe durate întregi și accentuate de timpi ; d) rezolvarea disonanțelor de regulă în sens treptat coborîtor.

În contrapunctul instrumental, după cum am văzut în capitolele precedente, acestor forme simple de tratare a disonanțelor li se adaugă altele mai complexe, cu disonanțe diatonice și cromatice introduse sau părăsite prin salt, precedate sau urmate de alte disonanțe, plasate pe timpi sau fracțiuni tari de timpi și rezolvate în direcție suitoare, cărora li se adaugă și diverse intercalări de sunete între disonanțe și rezolvările lor.

Toate aceste deosebiri își au rădăcinile în înseși trăsăturile de bază ale contrapunctului Barocului, și anume, în instrumentalitatea liniilor melodice și în subordonarea lor armonică.

Caracterul instrumental al liniilor melodice, cu numeroase salturi și arpegii, explică nerespectarea încadrării disonanțelor în formulele cu mers treptat, iar duratele mici ale sunetelor determină scurtarea disonanțelor expresive, precum și plasarea celor melodico-ornamentale atît pe timpi neaccentuați, cît și pe cei accentuați.

Pe de altă parte, subordonarea armonică a liniei melodice, cu raportarea față de acorduri a consonanțelor și a disonanțelor, constituie și ea un factor generator al abaterilor de la regulile renascentiste ale plasării și încadrării lor. Astfel, disonanțele pot porni de la un sunet al acordului consonant precedent și se pot rezolva la un sunet al acordului consonant următor fără respectarea formulelor melodice treptate ale disonanțelor din contrapunctul vocal.

Raportarea acordică face chiar necesară în unele cazuri înlocuirea noțiunilor de consonanțe și disonanțe rezultate dintr-o interpretare intervalică prin cele de *note reale* și *note străine* ale acordurilor. Potrivit acestei interpretări, un interval consonant ca, de exemplu, sexta este, după cum am mai arătat, o notă străină într-un acord în stare directă,

B. CONTRAPUNCTUL CU BAS ORNAMENTAT

ÎNTREGIREA BASULUI GENERAL CU NOTE MELODICO-ORNAMENTALE

Rolul vocii basului în contrapunctul instrumental. Raportarea acordică a notelor melodico-ornamentale adăugate basului general. Îmbogățirea relațiilor armonice prin suprapunerea notelor străine de acorduri din ambele voci

Basul general simplu, după cum am arătat, fiind format numai din sunete ale acordurilor, are un caracter destul de schematic din punct de vedere melodic. El poate fi însă îmbogățit prin completarea cu alte sunete, introduse printre cele inițiale, care îi conferă o cursivitate și o expresivitate melodică egale cu ale celeilalte voci, care i se suprapune :

The image shows two musical staves in bass clef, 8/8 time. The first staff shows a simple bass line with notes: re (boxed), II, 6, v, 6, I, 6, v, I. The second staff shows the same bass line but with ornamented notes (marked with 'x') and fingerings: re (boxed), II, 6, v, 6, I, 6, v, I. The ornamented notes are placed above the main notes in the second staff.

Dacă în contrapunctul vocal melodia basului constituia doar o voce ca oricare alta, fără a avea vreo atribuție deosebită în țesătura polifonică — decît cel mult în momentele cadențiale —, lucrurile se schimbă în contrapunctul instrumental, unde vocea basului, în afara rolului de componentă a țesăturii polifonice, îndeplinește în permanență și pe cel de bază armonică, prin sunetele sale principale ce aparțin basului general schematic :

C. CONTRAPUNCTUL DUBLU (permutabil)

Principiul contrapunctului dublu. Contrapunctul dublu la octavă. Răsturnarea intervalelor. Regulile construirii contrapunctului dublu la octavă. Contrapunctul dublu la decimă. Contrapunctul dublu la duodecimă.

În contrapunctul instrumental *repetarea* constituie un procedeu frecvent întâlnit, interesând părți mai mici sau mai mari ale materialului muzical. După cum am văzut la capitolul privind dezvoltarea materialului melodic, repetarea poate fi identică sau cu unele modificări de ordin melodic, ritmic și armonic.

În afara acestora, cu ocazia repetării mai pot interveni și schimbări în raporturile celor două linii melodice suprapuse, prin *inversarea* locului pe care-l ocupă în combinația polifonică.

1. Repetarea simplă a fragmentului polifonic A

Diagram illustrating the simple repetition of a polyphonic fragment A. The notation shows two staves (a and b) with musical notation. The fragment is repeated twice, labeled A and A. Below the staves, the chord progression is indicated as Ia I II V I II V.

2. Repetarea fragmentului polifonic A cu inversarea locului celor două linii melodice

Diagram illustrating the repetition of a polyphonic fragment A with the inversion of the two melodic lines. The notation shows two staves (a and b) with musical notation. The fragment is repeated twice, labeled A and A₁. In the second instance, the melodic lines are swapped, with the treble staff labeled b and the bass staff labeled c. Below the staves, the chord progression is indicated as Ia I II V I II V.

D. CONTRAPUNCTUL IMITATIV

IMITAȚIA

Rolul imitației în contrapunctul instrumental al Barocului. Imitația expozitivă tematică. Intervalele preferate ale imitației. Contrapunctarea imitației

Imitația, constind din reproducerea de către o voce a materialului melodic expus anterior la altă voce, se situează printre procedeele des întrebuințate în contrapunctul instrumental al Barocului. Ca și în Renaștere, ea servește pe de o parte la omogenizarea țesăturii polifonice, iar pe de altă parte, la sublinierea prin repetare a unor elemente melodice principale :

The image displays a musical score for two staves, likely representing a keyboard instrument. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature has one sharp (F#) and the time signature is 3/4. The melody in the upper staff is imitated in the lower staff. Below the staves, a diagram shows the intervallic structure: a box labeled 'Re' is followed by a horizontal line with a vertical tick mark, then a line with a '6' below it, then a vertical line labeled 'V', followed by a line with an 'I' below it, and finally a line with a 'V6' below it.

Imitația poate fi prezentă în orice parte a unei piese instrumentale polifonice, însă de cele mai multe ori ea este plasată la început, unde un material melodic inițial este expus de o voce și apoi reluat de cealaltă, în timp ce prima o contrapunctează.

Spre deosebire de Renaștere, această imitație subliniază un material nu numai principal, ci și cu rol generator în construcția formei. Din această cauză imitația expozitivă din contrapunctul Barocului este în același timp, în sens general, și o imitație tematică, ce permite mate-